

BOBURIYLAR SALTANATI TA’LIM TIZIMIDA YANGICHA YONDASHUVLAR

Azizqulov Akram Abduraxmonovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Ijtimoiy fanlar kafedrasini mudiri, falsafa fanlari nomzodi, dosent.

E-mail: a.azizkulov@mail.ru

To‘g‘izov Nurullo Xudoyorovich

Sh.Rashidov nomidagi SamDU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Bobur va boburiy hukmdorlarning Hindistonda markazlashgan imperiyaga asos solishlari va uni ma’naviy-madaniy jihatdan yuksaltishga qaratgan faoliyatlarining falsafiy metodologik tahlili bayon etiladi. Shuningdek maqolada boburiy hukmdor Akbarshohning ta’lim tizimidagi islohotining mazmuni yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Bobur, boburiy hukmdorlar, Akbarshoh, maorif, ta’lim, islohot, ma’naviy yuksalish, madaniy taraqqiyot.

NEW APPROACHES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF THE BABURIAN KINGDOM

Abstract: This article describes the philosophical and methodological analysis of the activities of Babur and the Babur rulers, who founded a centralized empire in India and aimed at improving it spiritually and culturally. The article also highlights the content of Babur ruler Akbar Shah's reforms in the education system.

Key words: Babur, Babur rulers, Akbar Shah, education, education, reform, spiritual growth, cultural development.

Boburiylar sulolasi hukmronligi Markaziy va Janubiy Osiyo sivilizatsiyasida alohida o‘rin tutadi. Afg‘oniston, Hindiston va Pokiston tarixining muhim qismi sifatida e’tirof etiladigan bu sulola tarixi tadqiqotchilar tomonidan keng o‘rganilgan sohaga aylangan. Bobur Mirzoning Hindistonda yangi davlatga asos solishi va uning vorislari tomonidan tarqoq xalqlarni birlashtirib qudratli imperiya tashkil etilishi, o‘lkada ilm-fan va madaniyatning ravnaq topishi hind tarixchilari tomonidan puxta o‘rganilgan [1.408]. Boburiylar saltanati tarixiga oid ko‘plab asarlar yaratilgan bo‘lib, ular orasida hind tarixchisi L.P.Sharmaning “Boburiylar saltanati “ asari alohida ahamiyat kasb etadi.

Biz hind tadqiqotchisining boburiylarni Hindistonda ilm-fan va ta’lim tizimini isloh etishdagi hissalariga doir mulohazalarini falsafiy metodologik jihatdan tahlil etishga harakat qilamiz. Hindistonda ilm-fan rivojidadagi boburiylar xizmatini bayon etar ekan L.P. Sharma shunday deydi: “Boburiylar hukmronligi davrida rejali va bir xil tizimdagi ta’lim o‘choqlari tuzilgan bo‘lib, yoshlarni o‘qitish ishlari, asosan, yakka tartibda yoki madrasalarda olib borilardi. Mudarrislar va madrasalarga shahar sadrining tavsiyasiga ko‘ra davlat tomonidan moddiy yordam va mukofotlar berilardi. Musulmon bolalari maktab va madrasalarda, hind bolalari esa “patshala” (9 yillik maktab) va “vidyapist” (kollej)larda o‘qir edi. Shohlar (Boburiylar) o‘zlari yaxshi

savodli bo‘lganliklari uchun maorif va madaniyatni rivojlantirishga katta e‘tibor berar edilar. Ularning hammasi olim-u ulamolar fozul-u kiromlarni avaylab, ularga ko‘p g‘amxo‘rlik ko‘rsatardilar. Shuning uchun ham saltanatda olimlarga muhtojlik sezilmagan. Va ilmiy asarlar ham o‘sha davrda ko‘plab yaratilgan. Qolaversa, ilmiy, badiiy asarlar bir necha tillarda yaratilardi” [2.151].

Markaziy Osiyoda ikkinchi Renessansiga asos solgan, Samarqand va Hirotida ilmiy tadqiqot markazlari – akademiyalar tashkil etib ularni boshqargan temuriylardan bo‘lmish boburiy podshohlar Hindiston zaminida o‘z faoliyatlarini ilm-fan va madaniy taraqqiyotga homiylik qilishdan boshladilar. Buni hind tarixchisi quyidagicha bayon etadi: “Boburiy shohlarning birinchisi bo‘lmish Boburning o‘zi yirik olim edi. U Dehlida madrasa qurdirib, bu ilm dargohida geografiya, matematika, va astronomiya hamda diniy fanlar o‘qitilishi ta‘minlandi. Uning o‘g‘li Xumoyun ham Dehlida madrasa tikladi. Bu paytlarda diniy ilmlar, islom nazariyasi o‘qitilishiga ko‘proq e‘tibor berilardi” [2.151]. Hindistonni zabt etib nihoyatda qisqa muddatda, atiga 4 yil hukmronlik qilgan Bobur Dehlida madrasa qurdirib ham tabiiy ilmiy ham diniy bilimlar olishga imkon beradigan ta‘lim maskanlarini barpo etadi. Boburning vorisi Xumoyun hukmronligi davrida Hindistonda kechgan beqaror va tahlikali, qaltis vaziyatlarda ham ilm-fan rivojiga e‘tibor susaymadi.

Boburning Hindistonda markazlashgan qudratli davlat tuzish orzusini nabirasi Akbarshoh amalga oshiradi. Hukmdor Akbarshohni hind tarixchilari buyuk imperiya barpo etgan qahramon sifatida e‘tirof etadilar. Uning ta‘lim tizimini isloh qilishga oid tadbirlarini tarixchilar quyidagicha bayon etadilar: “Akbarshoh davriga kelib faqat diniy fanlargina emas, balki dunyoviy fanlar ham o‘qitilishiga zarurligi sezilib qoldi. Shuning uchun ham u musulmon va hind maktab-madrasalarida barcha dunyoviy fanlarni, jumladan, matematika, geografiya, tarix, siyosatshunoslik va astronomiya kabi fanlarni o‘qitishni yo‘lga qo‘ydi. Maorif tizimini takomillashtirishga ham ko‘p e‘tibor berildi” [2.151].

Akbarshoh nafaqat qudratli imperiya yaratadi, balki mamlakatda ta‘lim sohasida eng muhim islohotlarni amalga oshiradi. “Akbarshoh shunday talab qo‘yar edi: “Talaba hamma narsani o‘zi tushinib olishni o‘rganishi, muallim esa uni bir ozgina yordam berib turishiga erishish lozim”” [2.151]. **XXI ta‘lim tizimida innovatsion ta‘lim texnologiyasi deb ataladigan bu g‘oyani to‘rt yarim asr avval Hindistonda boburiy Akbarshoh qo‘llagan edi.**

“Akbarshohning bu niyatlariga qay tarzda erisha olganiga u hukmron bo‘lgan davrda ko‘plab maktab va madrasalar ochilgani, jamiyatga ko‘plab olim-u ulamolar, fozil-u fuzalolar yetishtirib bergani, xalqning turmush faravonligiga va madaniyati boshqa davrlarga qaraganda ancha yuqori darajaga ko‘tarilganidan ham ishonch qilsa bo‘ladi” [2.152]. Hind tarixchilarining mazkur xulosasi Akbarshoh tomonidan amalga oshirilgan ta‘lim islohotlarining muvaffaqiyatni anglatadi.

Barcha boburiy hukmdorlar mamlakatda ilm-fan taraqqiyoti va ta‘lim tizimining ravnaqiga alohida e‘tibor qaratganligini L.P.Sharma quyidagicha izohlaydilar: “Jahongir davrida ham hind va musulmon maktab, ta‘lim-tarbiya o‘choqlari gurkirab rivojlandi. Avrangzeb davrida esa ko‘proq musulmon maktabi va madrasalariga e‘tibor kuchaytirildi. Dehli, Agra, Fotehpur, Sekri, Laknov, Guvalyor, Kashmir, Allohobod, Lohur, Jonpur, Sialkot va boshqa shaharlar musulmonlarning asosiy ilm markazlariga

aylantirilgandi. Maktab va madrasalarda o‘qitish ishlari fors tilida olib borilar edi. Ular orasida ayrim fanlarni o‘qitish borasida juda katta tajribaga ega bo‘lib, mashhur bo‘lib ketganlari ham oz emasdi. Masalan, Laknovdagi Farajgi Mahal madrasasi qonunshunoslik ilmini o‘qitishda mashhur edi. Dehlidagi Shoh Valiulloh madrasasi mantiq ilmini, Sialkotdagi madrasa esa sarfu nahv(grammatika) ilmini o‘qitish bo‘yicha tengi yo‘q sanalardi” [2.152]. Bu boburiylar davrida oliy ta’lim tizimi – madrasalarda ixtisoslashishi jarayonini anglatadi.

Mamlakatda mantiq, tilshunoslik, huquqshunoslik kabi fanlarga hamda musulmon va hind ilohiyotshunosligiga ixtisoslashgan ta’lim va ilm markazlari vujudga keladi. Madrasalarning nufuzini bayon etar ekan hind tarixchilari shunday deydi: “Madrasaning shuhrati unda dars beradigan mudarris va muallimlarning obro‘si bilan o‘lchanar edi. U paytlarda imtihon olish odat tusiga kirmagan bo‘lib, o‘qishga qabul qilish va o‘qitish talabani ustoziga bog‘liq bo‘lgan. Talabani bilimi qaysi maktab yoki madrasada o‘qigani va qaysi muallim o‘qitgani bilan belgilangan. Madrasani bitiruvchilariga o‘qigan fani sohasiga qarab uch xil daraja berilardi. Mantiq va falsafa ilmini o‘rganganlarga “fozil” unvoni, diniy ilm o‘rganganlarga “olim” unvoni va adabiyot fanini o‘rganganlarga “qobil” unvoni berilar edi” [2.152].

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak ma’rifatli shoh va shori Bobur zurriyotlari ham ma’rifatli bo‘lib, Hindistonda madaniy taraqqiyotga katta hissa qo‘shdilar. Natijada imperiyada ma’naviy va madaniy hayot gurkirab rivojlandi. Boburiylarning, xususan, Akbarshohning maorif tizimidagi islohoti hind madaniy taraqqiyotida nodir fenomen bo‘lib qoldi. Shu bois hind tarixchilari boburiy hukmdorlarni milliy qahramon sifatida e’tirof etadilar. Vatandoshimiz Bobur va boburiylarni Hindiston tarixida bunday yuksak e’tirof etilishi, har birimizga yuksak iftixor tuyg‘usini uyg‘otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Neru, Djavaxarlal. Otkrytie Indii. - Moskva: Inostrannaya literatura, 1955. – S.408.
2. L.P.Sharma. Boburiylar saltanati / Ingliz tilidan G‘.Sotimov tarjimasini. – Toshkent: Ma’naviyat, 1998. –B.168.
3. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: Yulduzcha, 1989. - 368 b.
4. Nizomiddinov N.G. Buyuk boburiylar tarixi (XVI—XIX asr). Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. - 516 bet.